

Розділ II.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ СЛОВЕСНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Тетяна Герилович

м. Вінниця

(Наук. керівн. – канд. філол. наук, доц. Богатько В. В.)

ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ НА МІЖПРЕДМЕТНІЙ ОСНОВІ

Анотація

У статті розкрито вивчення лексики української мови в початковій школі на міжпредметній основі. Розглянута типологія міжпредметних зв'язків, яка забезпечує розуміння української мови в початковій школі.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, мова, лексика, урок.

Аннотация

В статье раскрыто изучения лексики украинского языка в начальной школе на межпредметной основе. Рассмотрена типология межпредметных связей, обеспечивающая понимание украинского языка в начальной школе.

Ключевые слова: межпредметные связи, язык, лексика, урок.

Summary

The article discloses the study of the vocabulary of the ukrainian language in elementary school on an interdisciplinary basis. A typology of intersubject communications is considered, which provides an understanding of the ukrainian language in elementary school.

Keywords: interdisciplinary communication, language, vocabulary, lesson.

За характером спільного в змісті навчальних предметів учені виділяють *понятійно-термінологічний, комунікативно-мовленнєвий та навчально-дидактичний* міжпредметний матеріал [4, с. 8]. Зміст розділу «Лексикологія» вступає у міжпредметні зв'язки за всіма трьома напрямками:

1. *Понятійно-термінологічний зв'язок* застосовують між предметами, у яких повністю або частково збігаються об'єкти вивчення. У цьому випадку загальний зміст предметів ґрунтується на однакових поняттях (наприклад, звук,

слово, словосполучення, речення, буква, текст, стиль). У другому випадку – на суміжних поняттях (антонім, переносне значення слова, фразеологізм).

2. *Комунікативно-мовленнєві міжпредметні зв'язки* виявляються в спільності правописних навичок і мовних умінь, виступають у двох видах: зв'язок на рівні мовної норми (нормативний), зв'язок на рівні мови (комунікативний). Комунікативний зв'язок спирається на спільність роботи над зв'язною мовою учнів на матеріалі, що відповідає науці, вивчаючи яку учні вчаться виражати свої думки у зв'язній формі.

3. *Навчально-дидактичні міжпредметні зв'язки* можуть бути як неконтекстними, так і контекстними. Тут використовують окремі слова, тематичні групи слів, словосполучення, речення, що відображають зміст того чи іншого шкільного предмета, а також – тексти, що містять окремі відомості із цих дисциплін. Неконтекстний і контекстний матеріал інших наук використовують на уроках української мови у вигляді текстів і вправ, котрі закріплюють ті чи інші мовні явища.

Варто пам'ятати, що міжпредметні зв'язки за своєю природою двосторонні, тому роботу з навчання школярів нормативного використання різногалузевих термінів.

Засвоєння лексикологічного матеріалу викликає у школярів значні труднощі, спричинені тим, що перед ними стоїть завдання оволодіння не тільки мовою, але й комунікативною компетенцією – умінням співвідносити мовні засоби з умовами спілкування.

Дослідники вважають, що «міжпредметні зв'язки – це цільові і змістові збіги, об'єктивно існуючі між навчальними предметами» [2, с. 9]. Вони відображають у змісті навчальних дисциплін ті діалектичні зв'язки, які об'єктивно діють у природі та суспільстві й пізнаються сучасними науками.

Міжпредметні зв'язки виступають як дидактична умова, що сприяє піднесенню рівня науковості і доступності навчання мови, активізації пізнавальної діяльності учнів, поліпшенню якості знань, умінь і навичок.

Реалізація міжпредметних зв'язків дає змогу економно і водночас інтенсивно використовувати час на уроках.

Для успішної реалізації міжпредметних зв'язків під час навчання української мови необхідно:

1) використовувати методи, які найкраще сприяють оволодінню учнями знань;

2) формувати вміння і навички практично використовувати мовне багатство в будь-якій ситуації, у повсякденному житті;

3) формувати інтелектуальні вміння і навички учнів, розширювати їхню ерудицію;

4) розширювати науковий світогляд школярів формувати філософське розуміння суті мови як засобу спілкування, пізнання і мислення.

Зв'язки української мови з іншими предметами можуть мати таку структуру:

✓ **за контактами з іншими предметами:** *генетичні (зіставні), функціональні;*

✓ **за змістом:** *фактичні, понятійні, теоретичні;*

✓ **за метою використання:** *для доповнення і поглиблення знань про мову, для порівняння споріднених чи відмінних явищ, для розширення ерудиції, уведення нового;*

✓ **за часом та формами реалізації:** *на уроці (розповідь, бесіда, самостійні завдання, міжпредметні уроки), у домашній роботі (завдання міжпредметного характеру), у позакласній роботі (міжпредметні гуртки, факультативи, олімпіади, комплексні екскурсії).*

Навчальна програма (Українська мова. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи) передбачає формування поняття про лексичне значення слова, повторення матеріалу про однозначні й багатозначні слова, групи слів за значенням (синоніми, антоніми, омоніми), ознайомлення з паронімами, практичне засвоєння лексичної помилки та її умовного позначення, ознайомлення з лексикографічними джерелами

(тлумачним словником, словниками синонімів, антонімів, омонімів та паронімів). Робота над усвідомленням лексичного значення слова полягає в тому, що учні мають:

- ✓ *упізнавати й розрізняти* слова – назви предметів, ознак, дій;
- ✓ *ставити* до слів питання *Хто? Що? Який? Яка? Яке? Які? Що робить? Що роблять?*;
- ✓ *співвідносити* слово і зображення відповідного предмета, дії, ознаки;
- ✓ *вибирати* з-поміж 2–3 слів те, якому відповідає тлумачення, запропоноване вчителем;
- ✓ *доповнювати* речення 1–2 словами за змістом, добираючи їх самостійно або вибираючи із запропонованих у підручнику, вчителем;
- ✓ *розподіляти* ряд слів на 2 групи за смисловою ознакою;
- ✓ *доповнювати* кожену групу слів 2–3 словами.

Відповідно до розробленої системи уроків з лексики з використанням міжпредметних зв'язків учителі пропонують вправи з лексики, які засновані на матеріалі з різних предметів.

Українська мова у школі вивчається у двох напрямках: засвоєння учнями основ лінгвістичної теорії і вироблення мовленнєвих умінь і навичок. Ці два напрямки тісно пов'язані між собою. Визначаючи зв'язки української мови з іншими предметами, треба мати на увазі насамперед ті з них, які допомагають з'ясувати походження та існування різних мовних явищ і фактів, глибше розкрити їх суть і особливості. Такі зв'язки називають генетичними, або зіставними [3, с. 65].

Українська мова генетично пов'язана з історією, зокрема з історією України й українського народу, історією культури, з історією будь-якої галузі людських знань. Використання таких зв'язків допомагає з'ясувати походження лексики, фразеології, графіки, багатьох слів, особливості творення слів, варіанти словоформ і словосполучень тощо. Генетичні зв'язки дають словесний матеріал для розкриття закономірностей творення тих чи інших слів, тлумачення їх значень.

Розкриття значення, походження і навіть уживання того чи іншого слова вимагає використання міжпредметного матеріалу. Так, питання походження української графіки, становлення правопису, формування стилів української мови розкриваються у тісному зв'язку з історією нашої країни, законами розвитку суспільства. Важливим є встановлення генетичного зв'язку української мови з іншими галузями людських знань уже на першому (вступному) уроці в 4 класі, коли з'ясовується значення рідної мови як найважливішого засобу спілкування, ролі мови в житті кожної людини. Саме на цьому уроці діти повинні засвоїти, що мова – продукт народу, засіб формування і вираження думок, засіб спілкування (з'ясовують поняття мова і мовлення). Вона зберігає всі духовні надбання етносу, розвивається і збагачується завдяки його розвитку, через що є його скарбницею.

Різновидом генетичного є зіставний зв'язок, який виражається у зіставленні й порівнянні фактів і явищ української мови з російською або іншими мовами. Зіставлення споріднених і порівняння відмінних мовних явищ у кількох мовах, і насамперед тих трьох, що вивчаються в школах України (української, російської та іноземної) допомагають глибше осмислити закони розвитку мови. При зіставленні однакових понять або явищ можна поставити такі запитання:

- 1. Що спільного й відмінного в графіці української і російської мов?*
- 2. Які звуки вимовляються однаково в українській, російській, англійській (німецькій, французькій) мовах?*
- 3. Чим схожі і чим різняться рід, число, відмінок в українській, російській та вивчуваній іноземній мовах?*
- 4. Чому українська, російська, білоруська, польська, болгарська мови близькі, споріднені?*

Зіставний зв'язок з іншими мовами можна використовувати під час вивчення різних розділів української мови: лексики, фонетики, словотвору, морфології, синтаксису.

Отже, зіставні зв'язки дають змогу учням сприймати відомі факти рідної мови на широкому лінгвістичному тлі, забезпечують діалектичне розуміння розвитку мови.

Українська мова контактує з усіма іншими предметами. Ці зв'язки розкривають функції мовних засобів у різних стилях і їх називають функціональними [3, с. 6].

Найтісніший функціональний зв'язок встановлюється з літературою, оскільки вона органічно пов'язана з мовою. Основою такого зв'язку є вивчення художнього стилю і його ознак у системі п'яти стилів мовлення, використання зразків цього стилю на уроках української мови, спостереження над мовою художніх творів на уроках літератури [1, с. 21].

Навчальна програма з української мови спрямовує на активне здійснення функціональних міжпредметних зв'язків, оскільки особливості наукового стилю найкраще розкривати на текстах з підручників математики, історії, фізики, географії тощо.

Використання газетних матеріалів дає змогу глибше ознайомлювати учнів з публіцистичним та офіційно-діловим стилями. Порівнюючи і аналізуючи тексти різних стилів, учні краще засвоюють їхні лексичні, морфологічні і граматичні ознаки, особливості структури. Зіставлення різностильових текстів допомагає розкрити частотність мовних одиниць у тому чи іншому стилі, їх стилістичну мотивованість.

Функціональні зв'язки активно встановлюються як при вивченні теоретичного матеріалу, так і під час формування вмінь і навичок. Вони забезпечують функціонально-стилістичне спрямування у навчанні української мови.

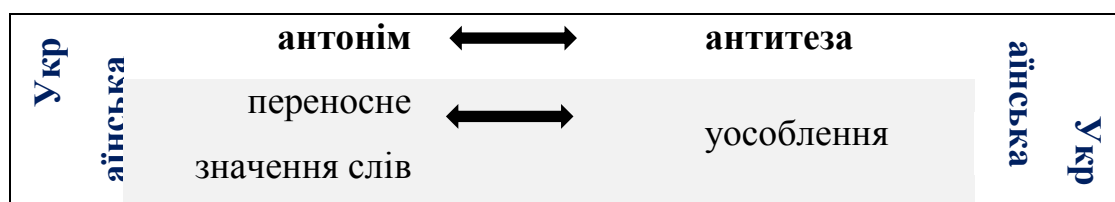
Зміст міжпредметних зв'язків залежить від інформаційного критерію, зумовленого змістом навчальних дисциплін. Він включає в себе наукові факти, поняття, теоретичні відомості, що становлять ту навчальну інформацію, яка засвоюється учнями на уроках.

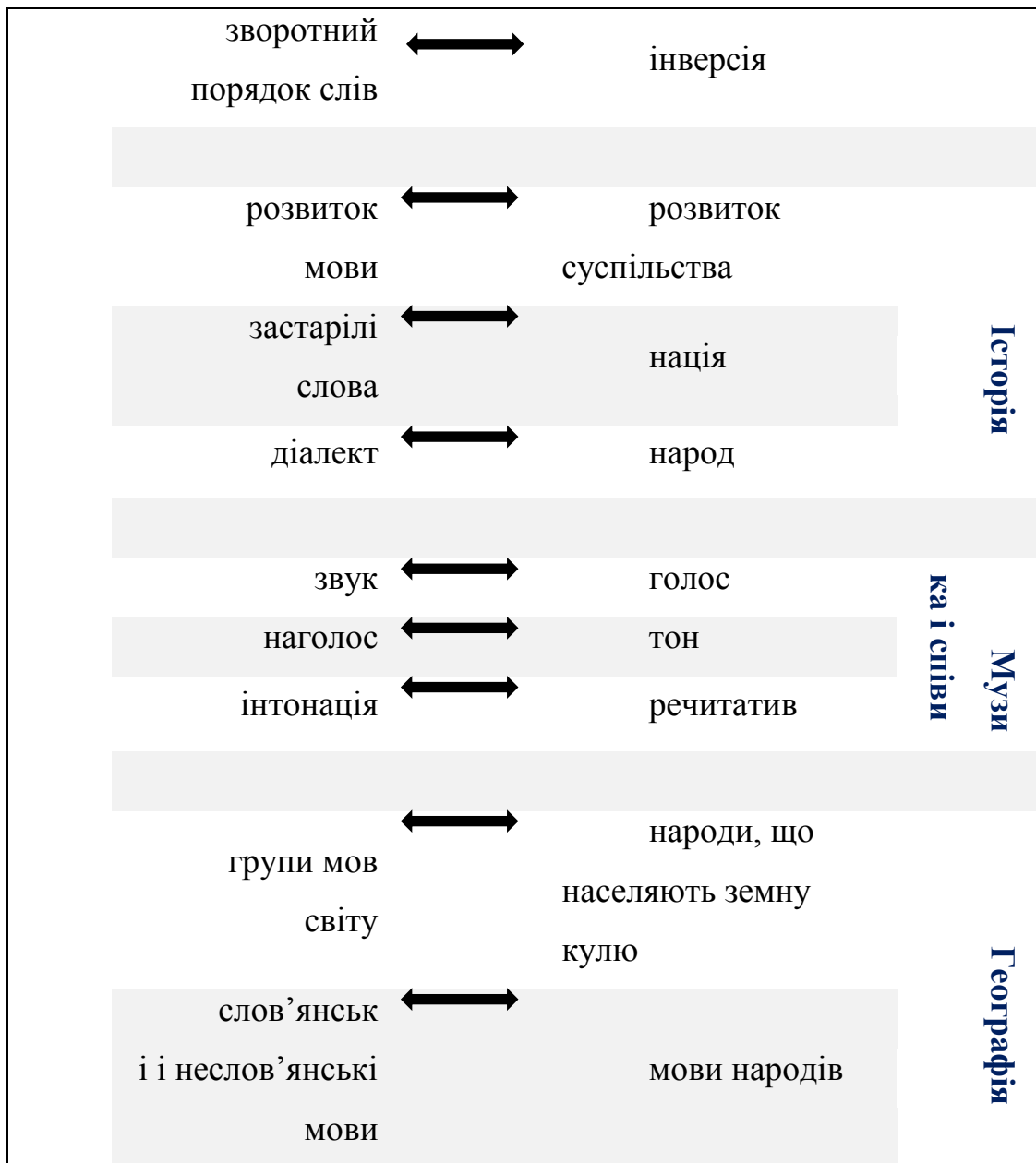
Мовні факти є необхідною опорою для формування понять, а мовознавчі поняття є основою для теоретичних висновків і узагальнень. Відповідно до цього розрізняють три види змістових міжпредметних зв'язків: *фактичні, понятійні й теоретичні*. Ці види зв'язків сприяють поглибленому й розширеному сприйманню учнями фактів української мови (а також інших мов); ефективному формуванню мовознавчих понять; усвідомленому засвоєнню теоретичного матеріалу з однієї чи двох (трьох) мов.

Основне завдання змістових міжпредметних зв'язків – передача школярам інформації, спрямованої на поглиблення знань про мову, її явища. Такі зв'язки стимулюють послідовний розвиток і узагальнення знань учнів, формування наукового розуміння мови як науки, як засобу комунікації. Міжпредметні зв'язки цього типу залежать від ступеня подібності виучуваних явищ, вони можуть бути повними або частковими.

Найповніші зв'язки змістового характеру української мови встановлюються з іншими мовами, що вивчаються, збігаються об'єкти вивчення цих предметів, а часткові – з літературою, співами, історією, географією та ін. Так, зіставлення і порівняння подібних фактів двох чи трьох мов (*голосні і приголосні звуки; корінь, префікс, суфікс; чоловічий, жіночий, середній рід; словосполучення* тощо) сприяють формуванню лінгвістичних понять (наприклад, *звук, морфема, категорія роду, словосполучення*).

Викладання української мови неможливе без використання таких змістових зв'язків. Це забезпечує системний підхід до вивчення мови і диктується шкільними програмами. При часткових змістових зв'язках зіставляють і порівнюють подібні факти з різних предметів. Їх можна представити за допомогою такої таблиці:

Отже, за допомогою міжпредметних зв'язків у вивченні мови вчитель може розкрити єдність між теорією мови й практикою її застосування, повно й усебічно показати учням широку сферу функціонування мови.

Література

1. Бандура О. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення української літератури. Київ, 1984
2. Баранов М. Межпредметные связи русского языка в учебном процессе. Русский язык в школе, 1979. № 3. С. 9–14.
3. Біляєв О., Мельничайко В., Пентилюк М. та ін. Методика вивчення української мови в школі. Київ, 1987.
4. Варзацька Л. Міжпредметна інтеграція в системі особистісно зорієнтованої мовної освіти. УМЛШ. 2006. № 7. С. 6–9.